

פרק שלישי: הפעילות הטורקית במרחב הים התיכון

אסטרטגיה ימית

אסטרטגיה ימית מטרתה לבסס, בימי שלום כבימי מלחמה, את העוצמה בים, לסייע לה ולהגביר אותה (מהן, 1985). מטרת האסטרטגיה הימית (כמו האסטרטגיות היבשתיות והאוויריות) היא עיצוב המציאות לטובת האינטרסים של מדינה אחת תוך השפעה על מדינות אחרות.

יש שלושה סוגים של אסטרטגיה ימית (גור לביא, 2017):

- אסטרטגיה של מניעה. אסטרטגיה זו כרוכה ביחסי כוח. היא מדגישה עוצמה צבאית וכלכלית. מדינה המשתמשת בה מקדמת את עוצמתה באמצעות פגיעה בעוצמתה של מדינה אחרת.
- אסטרטגיה של רפורמה. שינוי כללי יסוד כוללים לטובת אינטרס של מדינה מסוימת.
- אסטרטגיה של שיתוף. שיתוף פעולה עם שחקנים אחרים על-מנת לממש מטרות ויעדים מדיניים. שימוש בסוג זה של אסטרטגיה יבוצע כאשר לשחקנים קיים יריב או אתגר משותף.

מימושה של אסטרטגיה ימית בא לידי ביטוי בין היתר בעזרת דיפלומטיה ימית - ניהול היחסים הבינלאומיים בתווך הימי, כלומר שימוש בנכסים ובכוחות ימיים לשם ניהול היחסים. מטרת הדיפלומטיה הימית היא להשיג השפעה פוליטית, כאשר קהל היעד הוא מקבלי ההחלטות במדינות עוינות או ידידותיות. (לנג ורז, 2020).

אסטרטגיה ימית ודיפלומטיה ימית שימשו מדינות מאז ומעולם. עם זאת, החל במחצית השנייה של המאה ה-20 הן קיבלו תוקף רב יותר, עת מדינות ברחבי העולם התחילו לגלות ולהפיק גז מקרקעית הים.

לצורך הסדרת פעילות המדינות במרחב הימי, מוסדה ב-1982 אמנה ימית בינלאומית שהגדירה "אזור כלכלי בלעדי" (EEZ – Exclusive Economic Zone) ימי. אזור זה המשתרע עד 200 מייל ימי מחופי מדינות, מאפשר להן זכות לחפש ולנצל את משאבי הטבע הימיים בקרקעית הים ומתחתיה. על אמנה ימית זו חתומות 168 מדינות, בהן יוון, קפריסין ומצרים. לעומת זאת, ישראל, ארצות הברית, טורקיה ולוב אינן חתומות על האמנה. החוק הבינלאומי מתיר למדינות לקבוע את גבולות המים הכלכליים לנוכח הבנות הדדיות, את ההבנות נדרש להפקיד באו"ם, אך האו"ם לא נדרש לאשרר בריתות ימיות אלה.

אמנת הים אינה מגדירה בבירור את סמכות המדינות במים הכלכליים. לדוגמה, האם במרחב המים הכלכליים של מדינה היא רשאית להסדיר תנועת כלי שיט אזרחיים וצבאיים (Spanier

(et al., 2020). המרחב הימי כמרחב שבו מתבצע סחר וקיימים בו משאבי טבע - מהווה במה להפגנת עוצמתן של מדינות הבאה לידי ביטוי באסטרטגיה הימית. החוק הימי, שכאמור פרוץ, מאפשר למדינות מרחב פעולה רחב בעומק האסטרטגי של הים. לטורקיה יש מסורת ימית ענפה, ששורשיה באימפריה העות'מאנית. במאות ה-14-17 השתמשה האימפריה העות'מאנית במרחב הימי לביסוס עוצמתה העולמית. בתקופה זאת השליט הצי הטורקי אימה בים במרחב הימי באוקיינוס ההודי. במאה ה-18 עבר הצי להתמקד בימים הסמוכים לאימפריה העות'מאנית - הים התיכון, הים האדום והים הערבי. החל מהמאה ה-19 דעכה עוצמתו של הצי. כך שלטורקיה מסורת רבת שנים של שימוש באסטרטגיה ימית כחלק ממימוש מדיניות החוץ שלה. מסורת זו היא בסיס לאסטרטגיה הימית הנוכחית של טורקיה (גואטה, 2020).

מפה 3: מפת תוכנית "המולדת הכחולה". (פולינוב וגואטה, 2020).

יישום תוכנית "המולדת הכחולה" ותוכנית בניין הכוח הימי

תוכנית "המולדת הכחולה" היא אסטרטגיה ימית טורקית שעיצב אדמירל ג'ם גורדניז (Cem Gürdeniz), לשעבר ראש החטיבה לאסטרטגיה ותכנון בצי הטורקי, בשנת 2006. מטרתה

להשיג שליטה וביסוס של טורקיה בשלושת הימים המקיפים אותה (הים השחור, הים האגאי והים התיכון), להרחיב את השפעתה האזורית והבין-לאומית ולאפשר לה שימוש במקורות אנרגיה, שיתמכו בצמיחתה הכלכלית והדמוגרפית ללא תלות במדינות אחרות.

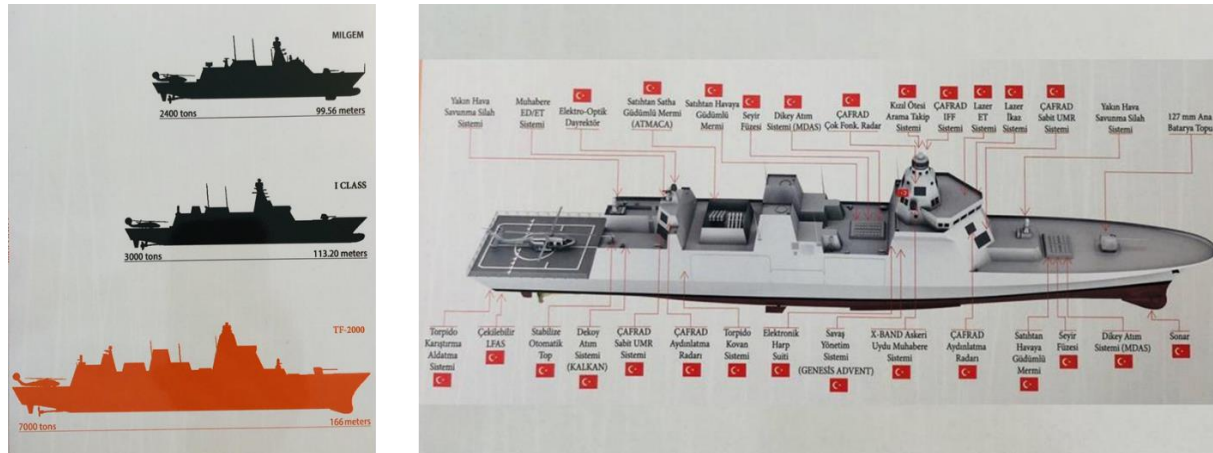
מעבר למטרות המוצהרות של דוקטרינת "המולדת הכחולה", מטרתה הנסתרת היא ביטול השפעות הסכם לוזאן, שנכפה על טורקיה ב-1923 ושהביא את טורקיה, בראיית שלטון ארדואן, להיות מדינת חסות מערבית והצר את צעדיה להשפעה על המרחב כמעצמה אזורית. לראיה, גורדניז (2020) מצדד בהידוק קשרי טורקיה עם רוסיה וסין כחלק מתפיסתו הדוגלת בחיזוק זיקתה של טורקיה כמדינה אירואסיאתית, ובניתוק תלותה בברית האטלנטית הכוללת, להשקפתו, גם את ישראל.

כדי לבסס דוקטרינה זאת השיקה טורקיה כבר ב-2006 פרויקט בניין כוח ימי לאומי בשם "מילגם" (*Milgem*), הכולל ייצור ספינות קרב מדגם קורבטה ופריגטה. הפרויקט מקטין את התלות של טורקיה במדינות זרות בבואה לממש תוכנית "המולדת הכחולה", ומבסס את הצי הטורקי כצי החזק במזרח הים התיכון, המפעיל 140 כלי שיט. נוסף על כך, הפרויקט מאפשר לטורקיה לקדם את שאיפתה להיות יצואנית נשק מהגדולות בעולם.

טורקיה חתמה על חוזה עם פקיסטאן לאספקת ארבע ספינות, שפותחו כחלק מתוכנית "מילגם" (Pinko, 2020). על-פי Daily Sabah (11.2.2021) במהלך 2021 צפוי להיחתם חוזה לאספקת כלי שיט טורקיים עבור אוקראינה. תוכנית בניין הכוח מכוונת, אם כך, לפיתוח הצי הטורקי כמו גם לחיזוק עוצמתה המדינית והכלכלית של טורקיה.

יכולותיו של הצי הטורקי מגוונות. הצי הטורקי נמצא כעת בתהליך בנייה של 6 צוללות על סמך ידע גרמני. בסופו של התהליך, ב-2027, צפויה טורקיה להחזיק ברשותה 14 צוללות מתקדמות; זה יהווה את צי הצוללות הגדול ביותר במזרח הים התיכון (למדינות בודדות בעולם יש יכולת בניית צוללות עצמאית). נוסף על הצוללות והספינות הנבנות כחלק מתוכנית "מילגם", נבנית בטורקיה נושאת מטוסים קלה, בעלת יכולת שילוח כוחות אמפיביים, ומפותח טיל שיוט ימי שתכליתו פגיעה בכלי שיט.

לצי הטורקי עשרות כלי שיט נוספים המאפשרים הנחתת כוחות. בעת כיבוש צפון קפריסין ב-1974 הוכחה יכולתו הגבוהה של הצי הטורקי להנחתת כוחות גדולים בפרק זמן קצר. כמו כן, לצי יש 40 כלי טיס, כולל כלי טיס בלתי מאוישים, לצורכי סיור ימי (גואטה, 2020).

תרשים 8: הפריגטה העתידית הטורקית FT-2000. זהו פרויקט המשך לארבעת ספינות "מילגם" הראשונות, אשר נקלטו בצי הטורקי בעשור האחרון. תכליתה המרכזית של הפריגטה הינה הגנה אווירית במרחב הימי וממנו. נתן לראות מצד שמאל את הפריגטה (בכתום) ביחס לספינות "מילגם" הקיימות (למעלה) ומימין את האופן בו מוצגות המערכות המרכיבות את הספינה כטורקיות. (Aydinlik, 6.5.2019)

נראה כי מימוש עוצמה ימית כביטוי לעוצמה לאומית במרחב הוא הרכיב המרכזי של דוקטרינת "המולדת הכחולה". מבין סוגי האסטרטגיה הימית נראה כי "המולדת הכחולה" היא אסטרטגיה ימית מסוג "מניעה". טורקיה בחרה באסטרטגיה ימית תוקפנית המגדילה את עוצמתה על חשבון שכנותיה, ו"המולדת הכחולה" דוגלת בהפעלת כוח ובהקרנתו מול שכנותיה הימיות של טורקיה.

טורקיה משתמשת במרחב הימי כחלק מרעיון העומק האסטרטגי שמהווה אבן יסוד בתפיסת הביטחון הלאומי שלה. "המולדת הכחולה" היא למעשה ביטוי ימי לתפיסה הניאורעות'מאנית שבה דוגל שלטון ארדואן - הגדלת מרחב השליטה וההשפעה הטורקי כך שיתאים לאתוס הניאורעות'מאני. המרחב הימי, כמרחב חסר גבולות, מאפשר את מימוש החזון של ארדואן. הגם שטורקיה ממשיכה לפעול בתווך היבשתי למימוש תפיסת הביטחון הלאומי שלה, הרי שבשונה מהתקופה העות'מאנית היא מגבילה את התפשטותה בתווך זה למרחבים יבשתיים הנתפסים בעיניה כחיוניים להגנה עצמית (כגון נגד הכורדים בצפון סוריה).

נראה כי בתקופה הנוכחית של הניאורעות'מאניות, לטורקיה נוח יותר להביא לידי ביטוי את תפיסת הביטחון הלאומי שלה בתווך הימי. זאת, בשל היותם של הגבולות במרחב הימי אמורפיים והאכיפה הבינלאומית בים מוגבלת יותר בהשוואה להפרות ריבוניות וצבאיות במרחב היבשתי.

ניתוח הפעילות הטורקית במרחב הים התיכון - כיצד היא מממשת את תפיסת הביטחון הלאומי ואת מדיניות החוץ

עקרונות דוקטרינת "המולדת הכחולה" מנחים את פעולות טורקיה במזרח הים התיכון, לצד פרגמטיות מסוימת. טורקיה פועלת במרחב הימי כדי להיטיב עם כלכלתה וכדי לשמר את מעמדה הגיאואסטרטגי באמצעות שליטה בנתיבי סחר ובשטח ימי להפקת גז. נוסף על כך, טורקיה מנסה לבסס במזרח הים התיכון בריתות ימיות ומרחב השפעה ביךמדיני להקרנת עוצמתה, ובמקביל לפרק את הברית בין מצרים, ישראל, יוון וקפריסין.

תמצית הסכסוך הטורקי-יווני

במאה ה-20 לחמו טורקיה ויוון זו בזו, כאשר האחרונה הצטרפה ל"מעצמות ההסכמה" לקראת תום מלחמת העולם הראשונה. ב-1974 פלשה טורקיה לצפון קפריסין, מהלך שהחריף את היחסים בין המדינות, אולם על אף המשבר המתמשך בין המדינות הן מקיימות קשרים דיפלומטיים והגבולות ביניהן פתוחים לתיירות ולסחר. כמו כן שתייהן חברות בנאט"ו. הים האגאי היה, במהלך ההיסטוריה, מוקד שבו בא לידי ביטוי הסכסוך היווני-טורקי. זאת, בשל הגיאוגרפיה של הים האגאי - לחופיו טורקיה ויוון, כאשר בתווך הים מרוצף באיים השייכים ליוון, חלקם סמוך לחוף הטורקי.

ניתן לקשור את עוצמת הסכסוך בין יוון לטורקיה בניסיונותיה של טורקיה להצטרף לאיחוד האירופי (יוון הצטרפה כבר ב-1981). הפעילות הטורקית מול יוון הפכה תוקפנית יותר, לאחר הבנה טורקית כי אין בכוונת האיחוד האירופאי לצרפה אליו (Kalkan, 2020). הדבר היה נכון בסוף שנות ה-90 לאחר ועידת לוקסמבורג שהתקיימה ב-1997 ובמסגרתה ביקשה טורקיה להצטרף לאיחוד ונדחתה (הדר ותמר שפרמן, 2009) ונכון גם בעת הנוכחית.

מקרה בוחן: פעילותה של טורקיה במזרח הים התיכון

במהלך השנים 2018-2020 חידשה טורקיה את פעילותה הן במרחב הים האגאי, והן במזרח הים התיכון. כחלק מפעילותה לחיזוק ההגמוניה הימית הגדירה טורקיה באופן חד-צדדי את מרחב המים הכלכליים שלה, ללא התחשבות בדרישות היווניות. המצב הפך למורכב במיוחד בים האגאי, שבו קיימים איים יוונים בסמוך לחופי טורקיה. יוון טוענת לריבונות בטווח של 12 מייל מהאיים כמקובל בעולם. בפועל, בהתאם לדרישות טורקיה המים הריבוניים היווניים כיום מוגבלים ל-6 מייל. טורקיה ציינה כי מימוש הריבונות היוונית הימית לטווח של 12 מייל תהווה עילה למלחמה (Spanier et al., 2020).

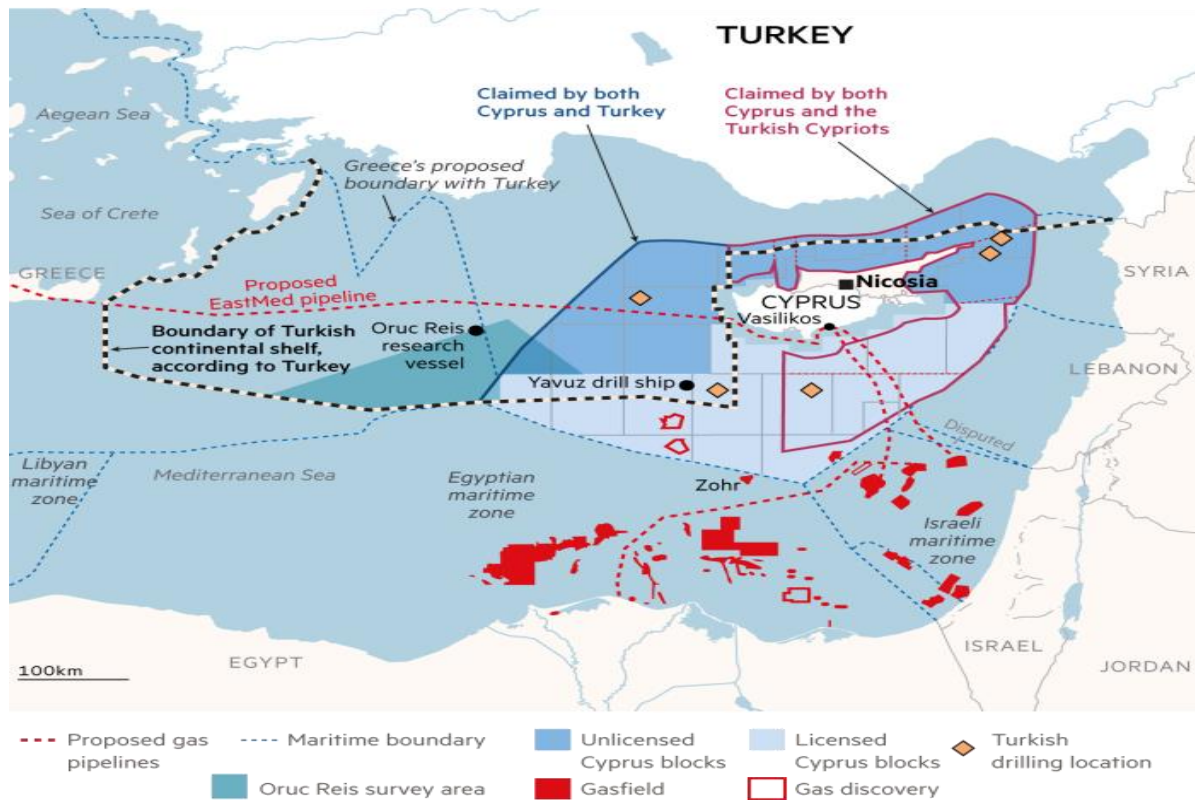
החיכוך בא לידי ביטוי הן בתווך הימי והן בתווך האווירי. בתווך הימי הוא מתבטא בהפעלת ספינות מחקר טורקיות, מלוות בספינות הצי במזרח הים התיכון. ספינות אלה פועלות במרחב

ימי שקפריסין ויוון טוענות ששייך למים הכלכליים שלהן. במקביל, טורקיה מבצעת גיחות של מטוסי קרב טורקיים במרחב האווירי היווני ללא תיאום עם רשויות יוון. בעת ביקור מב"ל ביוון בנובמבר 2020, טענו בפנינו נציגי חיל האוויר היווני כי מדובר באלפי הפרות בשנה. לטענתם המצב מסלים, כאשר ב־2020 בוצעו מאות גיחות של מטוסי קרב טורקיים מעל שטח יבשתי יווני.

בהיבט הימי, הצי הטורקי פועל באופן מתריס מול הצי היווני, בעיקר בים האגאי. פעולות אלה הגיעו לשיא באוגוסט 2020, עת שתי ספינות קרב - טורקית ויוונית - התנגשו. בעקבות ההתנגשות נפצעו מלחים משתי המדינות (לינדנשטראוס ווינטר, 2020). מעבר לאירוע זה, לא היו לעימות הנוכחי בין טורקיה ליוון, עד כה, תוצאות הכרוכות בנפגעים בנפש או ברכוש.

פרט לפעילות מול הצי היווני, ביוני 2020 נרשמה פעילות חריגה של אוניית קרב טורקית מול אוניית קרב צרפתית. התקרית אירעה עת אוניית המלחמה הצרפתית עצרה אוניית מטען טורקית שהייתה בדרכה ללוב, בחשד שהפרה את אמברגו הנשק של האו"ם על המדינה. ספינת הקרב הטורקית ביצעה נעילת מכ"ם בקרת אש לעבר הספינה הצרפתית; פעולה מסוג זה עלולה בהמשך להוביל גם לפתיחה באש, וזוהי פעולה אגרסיבית מאוד מבחינה סמלית (חורב, 2020, 77). ממקרה זה עולה, כי טורקיה איננה מהססת לבצע פעולות תוקפניות במזרח הים התיכון כלפי מדינות החברות כמוה בנאט"ו, בין אם מדובר בשכנה כמו יוון ובין אם מדובר במעצמה אזורית הפועלת במרחב הים התיכון כצרפת.

Competing claims for gas in the eastern Mediterranean

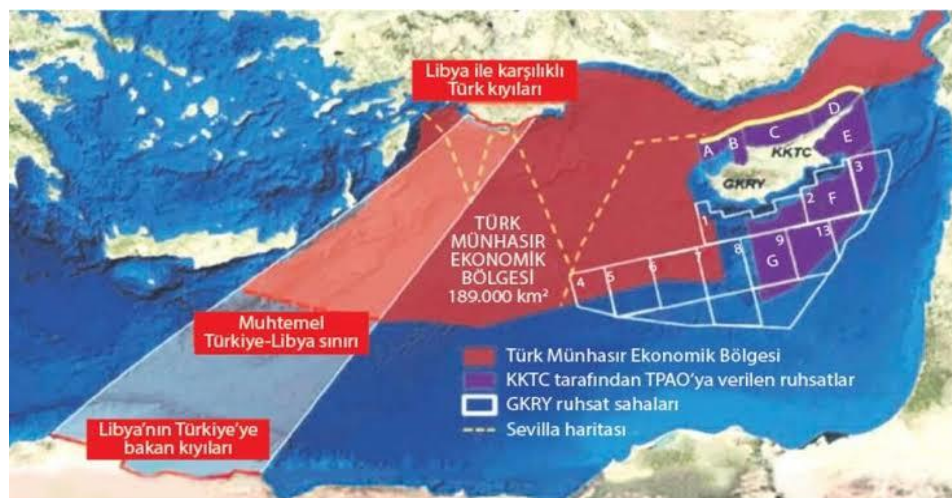
Sources: S&P Global; Petroleum Economist; Turkish foreign affairs ministry
© FT

מפה 4: מרחב המים הכלכליים בים התיכון – גבולות מוסכמים ומרחבי אי ההסכמה. ניתן לראות כי הדרישה היוונית היא שמרחב המים הכלכליים שלהם יגיע עד סמוך לחופי טורקיה (קו מקווקו כחול) בשל איים יווניים במרחב. (מתוך לינדנשטראוס ווינטר, 2020)

ממפה 4 עולה כי קיים חיכוך בהגדרת אזור המים הכלכליים הטורקי ובין הגדרתו על ידי יוון וקפריסין. נוסף, על כך עולה, כי אין חיכוך בין גבולות המים הכלכליים בין טורקיה ובין ישראל ומצרים. כמו כן, ניתן להתרשם כי נכון לאוגוסט 2020 ערכה טורקיה פעילות מחקר נרחבת במרחב מים כלכליים שקפריסין ויוון טוענות ששייך להן. פעילות זו לוותה בספינות קרב טורקיות.

יחד עם הפעילות ההתקפית בין יוון לטורקיה, מתבצעת במשך השנים פעילות דיפלומטית בין המדינות כדי להסדיר את הקונפליקט הנוגע לחלוקת המרחב הימי בין המדינות בים האגאי ובים התיכון. במהלך פברואר ומרס 2021 התקיימו שני סבבי שיחות בין המדינות: האחד באיסטנבול (סבב שיחות מספר 61 בין המדינות) והשני (מספר 62) באתונה (Kostidis, 17.3.2021). להבנתנו, תכלית השיחות היא בעיקרה שימור מנגנון תקשורת הדדי בין המדינות ומניעת הידרדרות.

נוסף על הפעולות מול הצי היווני והצרפתי, קיימה טורקיה פעילות משנה מצב במזרח הים התיכון. בנובמבר 2019 היא חתמה על הסכם ימי עם ממשלת ההסכמה של לוב (שלה, כאמור, טורקיה מסייעת צבאית). במסגרת ההסכם סוכם על מסדרון ימי בין המדינות, שמחולק לשני אזורי פעילות מים כלכליים: לוב וטורקיה. מסדרון זה, אשר מתעלם בבוטות מאזורי המים הכלכליים של יוון, נמצא בטווח של כ-6 מייל ימי מחופי כרתים. בראיית יוון, מדובר בפגיעה בריבונותה שכן היא טוענת למרחב של 12 מייל ימי כמים ריבוניים מחופיה. המסדרון מהווה חיץ ימי כלפי מזרח ים התיכון, אכיפת התנועה הימית בו תוביל לשליטה טורקית על כל תנועת כלי השיט לעבר מדינות המזרח התיכון, בהן ישראל. (Spanier et al., 2020).

מפה 5: מרחב הים התיכון בראי טורקיה כולל המסדרון הימי עם לוב. מתוך: <https://www.vekibris.com/tc->

[/libya-anlasmasi-guney-kibris-ve-yunanistani-rahatsiz-etti](https://www.vekibris.com/tc-)

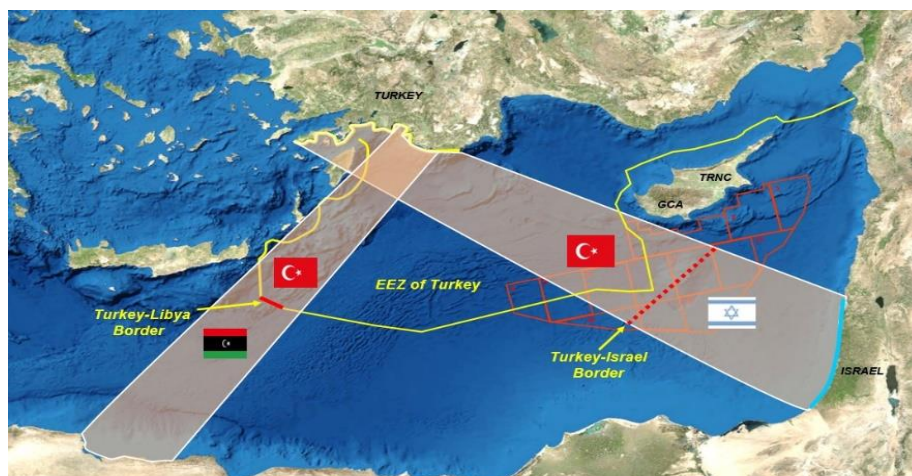
מעיון במפה 5 ניתן לראות כי המסדרון הימי עם לוב מצוי סמוך מאוד לחופי כרתים, ללא התחשבות במרחב המים הכלכליים ואף הריבוניים סביבה. על-פי הטענה הטורקית, מרחבי המים הכלכליים של טורקיה (באדום) ושל קפריסין הטורקית (בסגול), לא מותירים מרחב מים כלכליים לקפריסין. השוואה בין מפות 4 ו-5 מעלה את הפער בין תפיסת המציאות הטורקית בנוגע לשליטה במרחבי הים התיכון, מול המציאות בפועל. הצגה פשטנית וחד-צדדית מצד טורקיה, מול מציאות מורכבת ורב-ממדית.

מזכיר המדינה האמריקני אנטוני בלינקן ציין (Nedos, 12.3.2021) ביחס לפעילות טורקיה במזרח הים התיכון: "אנחנו עוקבים בדאגה בשנה החולפת, ובמיוחד בעת האחרונה, אחר חלק מהפעולות המבוצעות במזרח הים התיכון במיוחד על-ידי טורקיה [...] ארצות-הברית מתעקשת שכל מחלוקת שמתעוררת תיפתר בדרכי שלום דיפלומטיות, ולא באמצעות פעולות צבאיות או דרך פעולות פרובוקטיביות".

הוא הוסיף כי "אנחנו יוצאים נגד פעולות, כולל עלידי טורקיה, המפרות את החוק הבין-לאומי או את ההתחייבויות כבעלות ברית של נאט"ו וכוללות פעולות פרובוקטיביות נגד יוון". נציג הממשל הטורקי ענה בתגובה: "על ארצות-הברית להישאר ניטרלית". (Ekathimerini, 11.3.2021). בישיבה של מועצת הביטחון הלאומי הטורקית (MGK) בראשות ארדואן צוין, כי המועצה מצפה ממדינות שאינן נמצאות באזור מזרח הים התיכון לנהוג בניטרליות ומתוך גישה מאוזנת המתחשבת בכלל הצדדים בנוגע לקונפליקט בין יוון לטורקיה במזרח הים התיכון (Daily Sabah, 30.3.2021). טורקיה אינה מגלה נכונות למעורבות חיצונית בפתרון הסכסוך, ומנסה להיות הגורם הדומיננטי שיקבע האם יסתיים ובאיזה אופן.

ההיבט הישראלי

במהלך דצמבר 2020 וינואר 2021 פעלה טורקיה לחימום היחסים עם ישראל, ככל הנראה כחלק מניסיון לערער את הברית של ישראל עם יוון ועם קפריסין. סממן לכך הוא ההצעה הטורקית, שעלתה בנוגע להסכם לחלוקת מים כלכליים בין טורקיה לישראל (ראה מפה 6). ההצעה עלתה מטעמו של חוקר טורקי (Yayci & Ceyhan, 2020), בעברו קצין בחיל הים הטורקי, במאמר בכתב עת ישראלי. החוקר ציין בריאיון לעיתונות ישראלית כי הצעתו נכתבה בידיעת ארדואן (רבינא, 12.12.2020). ארדואן עצמו אמר כי: "אנחנו מעוניינים להביא את יחסינו עם ישראל לנקודה טובה יותר" (בתוך רביד, 25.12.2020). בהמשך לאמירה זו של ארדואן, דנות שתי המדינות בחידוש הפעילות התקינה והשגרית של שגרירות ישראל באנקרה.

מפה 6: הצעה טורקית לחלוקת המים הכלכליים בין טורקיה לישראל. בנוסף, מופיעה חלוקת המים הכלכליים בין טורקיה ללוב. (Yayci & Ceyhan, 2020)

עם זאת, ארדואן מוסיף לדבוק בהתנגדותו הגלויה לפרויקט EAST MED העתידי, שמנוהל במשותף על-ידי ישראל, יוון וקפריסין, וכולל כוונה להנחת צינור גז על קרקעית הים שיחבר בין המדינות. לדבריו: "עמדתה של טורקיה בנושא לא השתנתה" ולא תאפשר זיכיון טורקי להנחת הצינור (Daily Sabah, 17.3.2021). ראוי לציין, כי בראייה הטורקית הצינור יונח בתחום המים הכלכליים הטורקיים.

תרשים 9: רצף פעולות טורקיה במזרח הים התיכון מ"עוצמה רכה לעוצמה קשה"

טורקיה פועלת במזרח הים התיכון באופן אגרסיבי וחד-צדדי, תוך יצירת ברית מול לוב לחיזוק מעמדה והתרסה מול שכנתה הימית והיבשתית יוון, ומול בת בריתה של יוון קפריסין. בעת האחרונה, טורקיה מאותתת על נכונות מסוימת לשאת ולתת עם יוון בניסיון להגיע לסיכומים דיפלומטיים על הגבול הימי, ובהתאם התקיימו שיחות דיפלומטיות בין הצדדים. כמו כן, גם מול ישראל ומצרים משדרת טורקיה רצון להגיע להסכמות.